

JE ANALÝZA JAZYKA METAFYZIKOU?

MARTIN SCHMIDT, Katedra filozofie FHV UMB, Banská Bystrica

V tomto čísle *Filozofie* reaguje Peter Volek [3] na moju stať [1]. Cieľom [1] je preukázať, že predmety (ontologicky oddelené od vlastností a vzťahov) predstavujú diskutabilnú ontologickú kategóriu. Pokúsil som sa objasniť aj to, že k tomuto záveru dospejeme bez ohľadu na to, ktorú zo základných ontologických koncepcií predmetov prijmeme. Posolstvom Volekovej reakcie je ale upozornenie na to, že v zozname základných ontológií mi niečo chýba. Podľa P. Voleka v [1] analyzujem len tzv. revizionistické koncepcie, a to navyše na pozadí jazyka vedy. Prítom úplne ignorujem úlohu prirodzeného jazyka v podobe Strawsonovho projektu deskriptívnej metafyziky, ktorý bezprostredne protirečí mojim záverom.

Teraz sa pokúsím vysvetliť dôvody, prečo o Strawsonovi a jeho deskriptívnej metafyzike neuvažujem. Tieto dôvody majú oveľa širší kontext, dotýkajú sa povahy samotnej metafyziky. Na rozdiel od Petra Voleka neverím, že analýza jazyka vedie priamo k metafyzike, a už vôbec neverím, že pri poznávaní reality je kľúčový prirodzený jazyk.¹ Tieto témy môžu zaujať širší okruh čitateľov a najmä s ohľadom na ne som sa odhodlal k tejto replike. Jej prvé dve časti sú prípravné, až v tretej časti sa dostanem k predmetom. V nej preukážem, že medzi mnou a Strawsonom až taký priepastný rozdiel nie je.

Jazyk a metafyzika. Súhlasím s tým, že každý jazyk nás k niečomu ontologicky zaväzuje. Ak to zjednodušíme, tak jazyk teórie množín nás zaväzuje k množinám, jazyk biológie k bunkám a prirodzený jazyk napr. k priateľstvu. Metafyzika však musí obsahovať aj niečo navyše: Musí nám povedať, aký je štatút množín, buniek a priateľstva; musí nám povedať, či existencia a povaha týchto entít od niečoho závisia, alebo či ide o svojbytné objekty, atď. Avšak odpovede na tieto a podobné otázky nezistíme skúmaním jazyka a pojmových schém, a preto tvrdím, že analýza jazyka nemôže byť metafyzikou. Také základné ontologické kategórie, akými sú ontologická závislosť, hierarchia, priorita, redukcia a pod., sú od jazyka nezávislé.² Vo filozofii vedy je táto téma dobre zmapovaná. Tam sa už dávno pracuje so situáciami, keď *k jednej a tej istej pojmovej schéme priradzu-*

¹ Tým však netvrdím, že analýza jazyka nemá v metafyzike miesto alebo že by bola téma prirodzeného jazyka v tomto kontexte úplne irelevantná. Mám tým na mysli len to, že ani jedna z týchto skutočností nemá v metafyzike až také postavenie, aké im pripisuje Strawson.

² Teraz by ma mohol niekto obviňovať z toho, že stále uvažujem len z pozícií revizionistickej metafyziky (napr. ontologická hierarchia a závislosť sú obľúbené témy revizionistov), a preto sú moje závery nekorektné. To však nie je pravda. Pozrime sa na základné piliere deskriptívnej metafyziky. Aj tie obsahujú ontologickú hierarchiu a závislosť, ktoré, ako ukážem v nasledovnej časti, takisto nezistíme analýzou prirodzeného jazyka.

jeme rozdielne ontológie. Opäť zjednodušujúci príklad: Panuje zhoda v tom, že jazyk fyziky (napr. kvantovej) nás zaväzuje k atómom, ale z tohto záväzku ešte nevyplýva odpoveď na otázku, či je atóm len konštrukcia vedeckých teórií, alebo či existuje nezávisle od nich. Aj tu platí, že jazyk fyziky na *komplexnú* metafyziku nestačí. Vedeckí realisti povedia, že atómy jestvujú objektívne, antirealisti to poprú, a pritom oba tábory môžu pracovať s jednou a tou istou konceptuálnou schémou. V tomto svetle považujem návrh Petra Voleka na odklon od jazyka vedy k prirodzenému jazyku za zbytočný. Vo vzťahu k predmetom to nič nerieši. Aj mnohé vedecké teórie nás zaväzujú k predmetom, no to ešte nič nehovorí o ich ontologickom postavení. Presne to isté sa však deje aj v prípade prirodzeného jazyka.

Prirodzený jazyk a bežná metafyzika. P. Volek v tretej časti [3] hovorí o závislosti udalostí (faktov a stavov vecí) od predmetov. Uvažujme však o alternatívnom riešení, ktoré poradie obráti: Predmety (a ich vlastnosti) budú ontologicky a epistemologicky závislé od udalostí. Zvážme nasledujúce fakty: Používateľ prirodzeného jazyka predsa prichádza do kontaktu v prvom rade s udalosťami. Naša predteoretická skúsenosť sa zameriava napríklad na zmeny vône, náhle buchnutie, zapnutie svetla a pod. To, že sa za týmito udalosťami skrýva napríklad zmena vlastností predmetov, už považujem za rýdzo teoretické a revizionistické vysvetlenie. Ak k takejto epistemológii priradíme vhodnú metafyziku, tak o svete budeme uvažovať primárne ako o súhrne udalostí, a až sekundárne akceptujeme aj ich prvky vrátane predmetov.³ Kto má pravdu? Ktorá metafyzika je tá bežná? Svet ako súhrn udalostí, alebo svet ako súhrn predmetov a ich vlastností? Ktorá z týchto pozícií je revizionistickejšia? Spája nás to, že sme používatelia slovenského jazyka, že nás tento jazyk zaväzuje k predmetom, vlastnostiam a udalostiam, no moja ontologická a epistemologická hierarchia týchto záväzkov môže byť iná. Príčinou je to, že slovenský jazyk nám nediktuje, akú ontologickú a epistemologickú váhu máme predmetom, vlastnostiam a udalostiam pripísať. To zapadá do tézy, že ontologické záväzky jazyka ešte nie sú plnohodnotnou metafyzikou. Mohli by ňou byť, ale to by museli obsahovať aj prvky ontologickej hierarchie, ktoré od metafyziky právom očakávame.⁴ Myslím, že Peter Volek by mal so mnou súhlasiť. V prvej časti [3] hovorí o existencii predmetov a vlastností na základe subjekt-predikátového členenia rečových aktov. Súhlasím, to je to, čo som nazval ontologickým záväzkom.⁵ Lenže Volekova argumentácia v závere tretej časti [3] v prospech závislosti udalostí a stavov vecí od predmetov, už z analýzy jazyka

³ Takýto typ metafyziky sa stal populárnym najmä po nástupe Einsteinovej teórie relativity, presnejšie postulátu o vzájomnej neoddeliteľnosti času a priestoru.

⁴ Špecifické postavenie majú tie ontológie, ktoré odmietnu ontologickú hierarchiu, lebo odmietajú fundamentálne prvky reality (napr. na základe nekonečnej deliteľnosti). Detailnú analýzu si tu nemôžem dovoliť, a preto len konštatujem, že ani táto ontologická pozícia nie je priamym dôsledkom analýzy jazyka.

⁵ Problémom prirodzeného jazyka je aj to, že nebol špeciálne skonštruovaný na skúmanie sveta, a preto musíme počítat s možnosťou, že jeho ontologické záväzky sú chybné, t. j. že dichotómia medzi predmetmi a ich vlastnosťami je len gramatickou ilúziou.

nevychádza, ale smeruje k identite a časopriestorovej lokalizácii. Ak mám pravdu, tak aj ním obhajovaná závislosť nie je nič iné ako od jazyka nezávislá ontologická revízia.

Predmety. Strawson považoval predmety a vlastnosti za dve odlišné ontologické kategórie. S tým môžeme len súhlasiť. Lenže pri úvahách o vzťahu týchto dvoch kategórií sa veci komplikujú. Teraz nehovorím o tradičných problémoch, akým je napr. exemplifikácia. V stati *Particular and General* Strawson explicitne vylučuje, že by sa predmety vyskytovali osihotene, t. j. bez vlastností a vzťahov ([2], 35). To ale znamená, že podmety našich viet nemôžu priamo referovať na predmety *per se!* Dovolím si upozorniť, že presne tu sa začína argumentačný reťazec, na konci ktorého sú pochybnosti o ontologickej kategórii predmetov. Takže pokračujme: Na predmety môžeme referovať len nepriamo, poukázaním na ich vlastnosti.⁶ Povaha predmetov závisí od vlastností, ktoré exemplifikujú. Predmety vstupujú do kauzálnych interakcií len vďaka vlastnostiam atď. Čo sú teda tie záhadné predmety, stojace vedľa vlastností?⁷ Nechcem zachádzať do detailov, ktorým som sa venoval v [1], a preto len stručne: Aby predmety neboli natoľko záhadné, potrebujeme mať takú ontológiu, ktorá zabráni ich oddeleniu od vlastností. V [1] som tvrdil, že v tomto smere má najväčší potenciál spinozovská tradícia, dnes reprezentovaná J. Heilom. Ak sa z tejto perspektívy pozrieme na Strawsona, konkrétne na stať [2], tak P. Volek má určite pravdu v tom, že som ho mal medzi svoje alternatívy zaradiť. Ved' aj Strawson na prvý pohľad zastáva spinozovskú tézu o neoddeliteľnosti predmetov od ich atribútov. Obávam sa však, že toto spájanie je u Strawsona viac epistemologicko-jazykovou ako ontologickou záležitosťou, a to je dôvod, prečo s ním stále nepočítam. Nie som znalec jeho diela, ale nepoznám nijaký Strawsonov *ontologický* návrh, ktorý by existenciu osihotených predmetov blokoval. Blokuje ju len používateľ jazyka tým, že nevyhnutne referuje na predmet ako na komplex, ktorý obsahuje aj netriviálne atribúty. Mne to však nestačí. Ja nechcem vedieť, ako sa na predmety referuje, ja chcem vedieť, čím predmety *sú*. Ako som však uviedol, nie som znalec P. F. Strawsona, a preto ak sa mýlim, tak sa rád oprávim.

Ostal ešte jeden moment v texte P. Voleka, ku ktorému sa musím vyjadriť. Vedecký realizmus nie je len obhajobou existencie elementárnych častíc, ako sa tvrdí v úvode a závere [3]. Nejde však o Volekovu, ale o moju chybu. Doktrína vedeckého realizmu som sa v [1] nevenoval dostatočne, čo mohlo vyvolať mnohé nedorozumenia. Teraz len spresním, že zástancovia vedeckého realizmu veria v objektívnu existenciu tých entít, ktoré postulujú dobre fungujúce vedecké teórie. Sú tam aj častice, ale okrem nich celá plejáda iných objektov (napr. gény a vírusy). Vedeckí antirealisti existenciu takýchto entít popierajú, pozitivistí napríklad preto, že nie sú bezprostredne pozorovateľné.

⁶ Teraz uvažujeme len o netriviálnych vlastnostiach predmetov.

⁷ Uvedomujem si, že aj s vlastnosťami bez predmetov sú určité problémy, ale nie také ako s predmetmi bez vlastností. To je však téma na iný dialóg.

This work has been funded by On What There Is: Varieties of Realism and Their Influence on Science-Religion Dialog, sponsored by the Metanexus Institute on Religion and Science, with the generous support of the John Templeton Foundation.

LITERATÚRA

- [1] SCHMIDT, M.: Predmety, kauzalita a vedecký realizmus. In: *Filozofia*, roč. 65, 2010, č. 7, s. 643 – 651.
- [2] STRAWSON, P. F.: Particular and General. In: Strawson, P. F.: *Logico-Linguistic Papers*. Methuen, London 1971, pp. 28 – 52.
- [3] VOLEK, P.: Predmety ako substancie. In: *Filozofia*, roč. 66, 2011, č. 4, s. 367 – 373.

Mgr. Martin Schmidt, PhD.
Katedra filozofie FHV UMB
Tajovského 40
97401 Banská Bystrica
SR
e-mail: martin.schmidt@umb.sk